

УДК [377:159.954]:-057.876  
DOI: 10.31652/2412-1142-2019-54-41-45

Л. В. Мартиненко, Київ, Україна / L. V. Martinenko, Kiev, Ukraine  
Lyudmila-2012@ukr.net

### ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ЗПТО: СТРУКТУРА ТА ЕТАПИ

**Анотація.** Крокуючи в ногу з сучасним суспільством змінюються вимоги від професійної освіти майбутнього випускника, йому необхідно швидко адаптуватись до нових умов виробництва. Тому поряд з технологічною підготовкою спеціаліста важливого значення набуває формування професійних здібностей. Тому проблема розвитку особистості та її професійного становлення виділяється як важливий напрямок сучасної педагогічної теорії і є результатом усвідомлення зростаючої динаміки процесів професійної підготовки молоді.

Аналізуючи психолого-педагогічну та методичну літературу з проблеми дослідження ми бачимо, що питання визначення професійно важливих якостей кваліфікованого робітника та особливості їх формування були предметом вивчення багатьох педагогів та психологів, але досліджено не достатньо. Проведено аналіз існуючих підходів щодо класифікації здібностей. Визначена структура професійних здібностей працівників сфери обслуговування і етапи їх формування, розглянуті пізнавальні процеси, які лежать в основі діяльності працівників сфери обслуговування. Проведене дослідження показало, що найбільш доцільно формування професійних здібностей проводити в послідовності: первинної професіоналізації, професійної досконалості, професійної реалізації.

Аналізуючи проведене дослідження, ми бачимо, що підготовці кваліфікованих робітників сфери побуту приділяється недостатня увага. Тому, проблема розвитку професійних здібностей у майбутніх кваліфікованих робітників потребує подальших досліджень, пов'язаних з обґрунтуванням етапів входження в професію та методів, що можуть бути використані з метою підвищення ефективності даного процесу.

**Ключові слова** – освіта, професійні здібності, вміння, навички, сфера побуту, творчий потенціал.

### VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS' PROFESSIONAL SKILLS TRAINING STAGES AND STRUCTURE

**Summary.** In keeping with the modern society, the requirements of the future graduate's vocational education are changing, he needs to quickly adapt to the new conditions of production. Therefore, along with the technological training of a specialist, the formation of professional abilities becomes important. Therefore, the problem of personality development and its professional development stands out as an important direction of modern pedagogical theory and is the result of awareness of the growing dynamics of youth vocational training processes.

Analyzing the psycho-pedagogical and methodological literature on the research problem, we see that the issues of determining the professionally important qualities of a skilled worker and the peculiarities of their formation have been the subject of study of many educators and psychologists, but not enough has been studied. There has been conducted an analysis of existing approaches to the skills classification. Also there has been determined the service workers professional skills structure, and the formation of their stages. The author describes cognitive processes that are the basis of service workers. The conducted research has shown that it is most expedient to carry out the formation of professional abilities in a sequence: primary professionalization, professional perfection, professional realization.

Analyzing the research, we see that insufficient attention is paid to the training of skilled workers. Therefore, the problem of developing professional skills in future skilled workers requires further research related to the justification of the stages of entry into the profession and the methods that can be used to increase the efficiency of the process.

**Keywords** - education, professional abilities, skills, skills, sphere of life, creative potential.

**Постановка проблеми.** В умовах гуманізації та демократизації системи освіти, широкої варіативності діючих програм професійної підготовки все більш актуальними стають завдання підвищення ефективності підготовки спеціалістів в професійно-технічних навчальних закладах (ПТНЗ). Сучасне суспільство вимагає від професійної освіти майбутнього випускника, здатного швидко адаптуватись до нових умов виробництва. Тому поряд з технологічною підготовкою спеціаліста важливого значення набуває формування професійних здібностей.

Проблема розвитку особистості та її професійного становлення виділяється як важливий напрямок

сучасної педагогічної теорії і є результатом усвідомлення зростаючої динаміки процесів професійної підготовки молоді. Розвиток наукових інтересів в цьому напрямку викриває складність та багатоаспектність даного феномена.

**Аналіз попередніх досліджень.** Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження свідчить, що питання визначення професійно важливих якостей кваліфікованого робітника та особливості їх формування були предметом вивчення багатьох педагогів та психологів. Теоретичні основи формування професійних здібностей розкриті в працях Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтьєва, Б. Ананьєва, В. Шадрікова, В. Крутецького, А. Карельської, Л. Гудієвої та ін. Значним кроком розвитку проблеми стали дослідження останніх років Л. Денисенко, Г. Безюлевої, О. Горлакової, О. Прядехо та ін.

Науковці підкреслюють міцний та нерозривний зв'язок здібностей, з одного боку, та знань, вмінь та навичок - з іншого, зазначають, що залежать від знань, вмінь та навичок. Оскільки здібності розвиваються у процесі формування знань, вмінь, навичок, то їх формування неможливе поза навчальним процесом. З іншого боку, знання, вміння і навички залежать від здібностей - процес формування знань, вмінь та навичок залежить поряд з іншими умовами (наприклад, якості навчання, спрямованості професійних інтересів) також від індивідуальних психологічних особливостей учня. Здібності дозволяють швидше, легше, міцніше оволодіти відповідними знаннями, вміннями і навичками [4].

Виходячи з того, що процес формування професійних здібностей має бути спеціально організований, а наукових розробок з даної проблеми поки що недостатньо, тому виникає необхідність у проведенні спеціального дослідження щодо формування професійно важливих якостей особистості.

**Мета даної статті** - значення структури професійних здібностей та аналіз процесу їх формування.

**Виклад основного матеріалу.** Професійні здібності майбутнього спеціаліста можливо оцінити тільки з урахуванням вимог, які висуває до нього професія. Зокрема, Давидов В. П. вважає, що зміст підготовки спеціаліста визначається моделлю його наступної професійної діяльності, реалізованої в кваліфікаційних вимогах. Вони становлять інтегральний еталон якості підготовки, які визначають кінцеву, головну мету підготовки. Задані в кваліфікаційних вимогах нормативні показники професійної підготовки дозволяють здійснити оцінку якостей випускника [2].

Робота в сфері послуг висуває до особистості працівника вимоги, яким повинна відповідати система властивостей та якостей особистості. Професійні здібності працівника сфери побуту - це інтегральне утворення, що поєднує пізнавальні (мислительні, перцептивні, атенційні, мнемічні, комунікативні) та психомоторні здібності (див. рис. 1.).

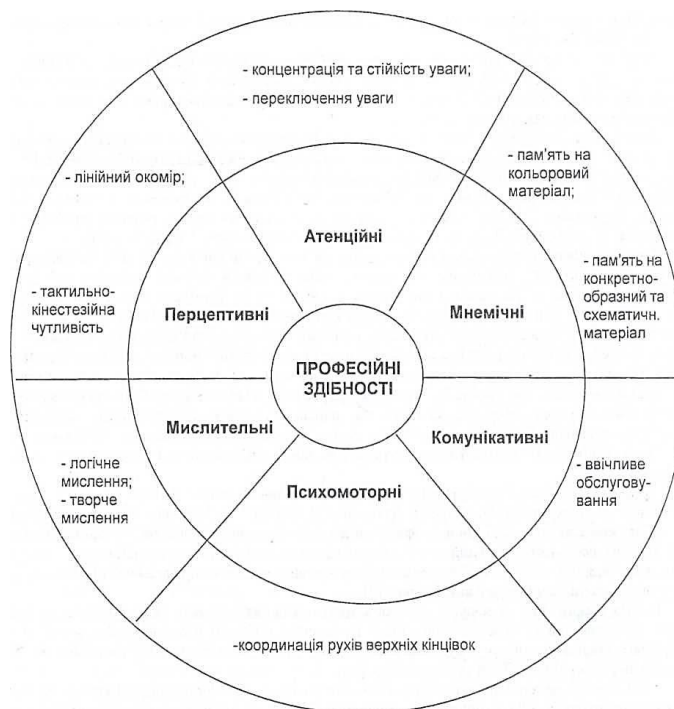


Рис. 1. Структура професійних здібностей особистості.

Розглянемо детальніше структурні елементи даної схеми. Процес сприйняття включає цілу систему перцептивних дій (вимірювання, порівняння, складання, коригування тощо), спрямованих на формування цілісного образу. В професійній діяльності кравець, закрійник зорво вимірює та порівнює особливості фігури клієнта з існуючими типами, виконує розташування деталей швейного виробу відносно робочих органів машини, преміщує деталі в процесі шиття з заданою шириною шва, визначає товщину тканин тощо. Перукар при виконанні стрижок або зачісок зорво розподіляє голову клієнта на зони, вимірює товщину та довжину волосся тощо. Виходячи з особливостей професійної діяльності виділяємо серед перцептивних здібностей лінійний окомір та тактильно-кінестетичну чутливість.

Діяльність працівників сфери побуту висуває особливі вимоги до функції уваги. Протягом робочого дня до робітника надходить велика кількість сигналів інформації, які вимагають переключення уваги з одного об'єкта на інший, а саме з одної деталі виробу на іншу, від голови клієнта до інструменту тощо. Разом з тим робітник повинен протидіяти відволікаючим сигналам, таким як спілкування інших працівників з клієнтами, робота обладнання та ін. Тобто вміння концентрувати та утримувати увагу на необхідному об'єкті. Саме тому серед атенційних здібностей виділяємо такі функції уваги як стійкість та концентрація і переключення уваги.

В основі професійної діяльності робітника сфери побуту лежать такі пізнавальні процеси, які реалізують функцію сприйняття, збереження та відтворення інформації. Так, кравець і закрійник мають справу з кольоровими швейними матеріалами, ескізами моделей одягу, схемами, які визначають послідовність обробки виробу тощо. В професійній діяльності перукаря також має місце робота з ескізами зачісок та стрижок, схематично зображеними різновидами фарбування волосся та ін. Саме тому в структурі мнемічних здібностей виділяємо пам'ять на кольоровий матеріал, пам'ять на конкретно-образний матеріал та схематичний матеріал.

Необхідним елементом професійної діяльності є мислительні здібності, які реалізують функцію відображення в свідомості людини предметів і явищ у їх істотних властивостях, зв'язках і відношеннях. Вони проявляються в таких розумових процесах як порівняння, узагальнення, аналіз, визначення залежності, систематизація тощо. Поряд з логічним виділяємо творче мислення, без якого не буде креативного спеціаліста, здатного запропонувати клієнту новий, абсолютно індивідуальний варіант виконання замовлення.

Спілкування обумовлює збагачення соціального досвіду особистості, розвиває пізнавальні здібності, виховує вміння спілкуватись. Саме вміння ввічливого обслуговування клієнтів обумовило введення комунікативних здібностей до структури професійних.

Функцію особистості виконувати свідомо певну систему дій з визначеною метою обумовлюють психомоторні здібності. В професійній діяльності кравця, закрійника та перукаря основні виробничі дії виконуються за допомогою рук, тому координація рухів верхніх кінцівок виділена як професійна здібність.

Слід зазначити, що визначені професійні здібності в залежності від роду діяльності, яку виконує робітник будуть ведучими, в той час як інші будуть відігравати допоміжну роль. Треба додати, що найбільш виражені стійкі якості особистості в своїй сукупності утворюють характер, а якості особистості у співвіднесенні з певною діяльністю - це її здібності до даної діяльності [5]. В основі такого психологічного підходу лежить ідея С. Рубінштейна про розвиток здібностей на основі різних психофізіологічних функцій та психічних процесів в діяльності, яка організована певним чином, без яких людина не була б здатна до конкретної діяльності. Здібність закріплюється в особистості як більш або менш міцне її досягнення, але вона виходить з вимог діяльності та, будучи здібною до діяльності, вона в діяльності і формується [7].

Отже, простежується певна діалектика між здібностями і вміннями. Здібності і вміння не тотожні, але взаємопов'язані. З одного боку, освоєння вмінь, знань передбачає наявність певних здібностей, а з іншої - формування здібностей до певної діяльності передбачає освоєння пов'язаних з нею вмінь, знань та ін. Вміння та знання залишаються чимось зовнішнім для здібностей людини, лише до того часу пока вони не засвоєні. По мірі їх засвоєння вони перестають бути тільки знаннями, вміннями, отриманими зовні, а сприяють розвитку здібностей.

З точки зору педагогічної науки, розвиток професійних здібностей розглядається як поетапний та динамічний процес входження в професію та специфіку діяльності. Так, зокрема А. Маркова виділяє в ньому 5 рівнів професійного розвитку: до професіоналізму; професіоналізм; суперпрофесіоналізм; непрофесіоналізм; післяпрофесіоналізм. До того ж в рамках кожного рівня виділяється ряд етапів. Наприклад, на рівні професіоналізму виділяються етапи адаптації до професії, само актуалізації людини в професії та вільного володіння професією. На думку педагога стрижем, що пов'язує рівні професійного розвитку є самореалізація особистості в діяльності, яка має два полюси - від неусвідомленого до свідомо поставлених завдань. Саме тому формування професійних здібностей повинно здійснюватися шляхом зацікавлення учнів в саморозвитку та перетворенню їх в суб'єкт навчальної діяльності [3]. Гудієва Л., досліджуючи процес формування готовності до професійної самореалізації, виділяє чотири етапи даного процесу: вступний, технологічний, передпроектний та проектувальний. При цьому наступність етапів проявляється в збільшенні самостійності учнів, нарощуванні

досвіду продуктивної професійної діяльності [1]. Науковець В. Шадріков розрізняє чотири етапи формування професійних здібностей та освоєння діяльності: входження в діяльність, первинна професіоналізація, стабілізація, вторинна професіоналізація [8].

Ми вважаємо найбільш оптимальним формування професійних здібностей в такій послідовності (рис. 2.).

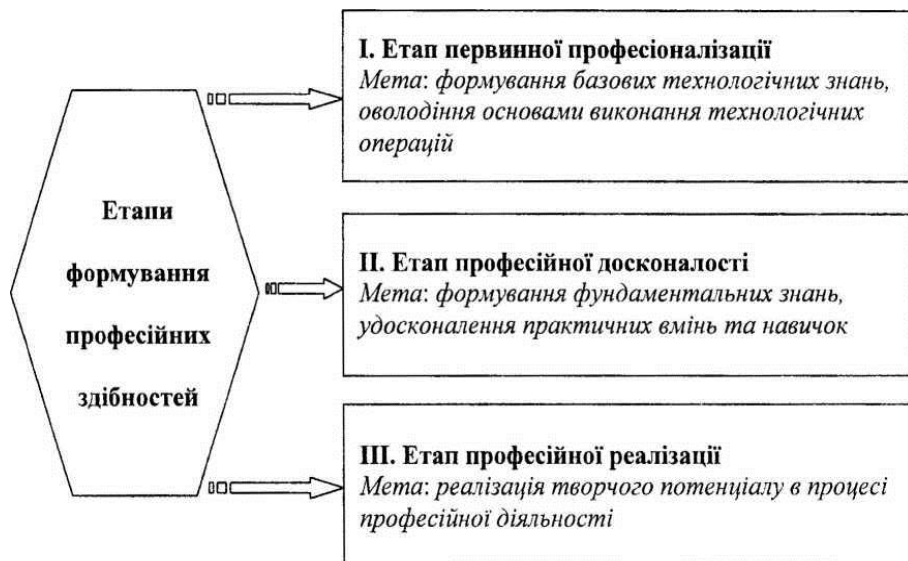


Рис. 2. Етап формування професійних здібностей

Здійснене дослідження показало, що найбільш доцільно формування професійних здібностей проводити в послідовності, показаній на рис. 2.

Оскільки психічні процеси нерозривні, то розвиток однієї здібності передбачає одночасний розвиток й інших, але при цьому перерозподіляється енергетичний баланс та ступінь їх вираженості [6]. Так, на першому етапі учні засвоюють технічні знання, спеціальну термінологію, оволодівають основами виконання технологічних операцій. Педагог дбає про те, щоб учні усвідомили межі біологічних можливостей власних органів чуття, навчилися сприймати предмети та явища навколишнього середовища. Включення в процес сприйняття пам'яті та мислення дозволяє удосконалити, поповнити уявлення про предмет чи об'єкт. Саме тому на етапі первинної професіоналізації доцільно використовувати схематичні зображення окремих предметів або процесів; малюнки, на яких різні об'єкти зображені в різних масштабах; практичне відтворення (вирізування, згинання тощо) предметів заданих розмірів та форми. Розвитку тактильно-кінестетичної чутливості сприяє безпосередній контакт із натуральними моделями.

Метою другого етапу є формування фундаментальних знань, удосконалення професійних вмінь та навичок. В процесі професійного вдосконалення відбувається розвиток довільної форми уваги, коли вибір об'єкта здійснюється свідомо, передбачено, з певною метою. Концентрація уваги та її стійкість являється головною умовою успішного протікання всіх процесів пізнання. В навчальній діяльності розвитку в учнів цих властивостей уваги сприяє робота зі схематичним матеріалом, а саме складання технологічних, кінематичних та структурних схем, визначення зайвого елемента схеми та доповнення відсутнього. Важливою складовою процесу формування професійних здібностей є переключення уваги, яке розвивається на заняттях у учнів ПТНЗ шляхом розсортування об'єктів за різними ознаками, порівнянням зображень із незначною кількістю відмінностей та ін.

Під час етапу професійної досконалості продовжується розвиток пам'яті, мислительних здібностей. Але характер завдань, що використовуються для цього, трансформуються в сторону збільшення самостійності, їх розв'язання потребує нестандартних підходів.

Під час формування практичних вмінь особливого значення набуває процес формування та розвитку психомоторних здібностей, які реалізують функцію особистості виконувати свідомо певну систему дій з визначеною метою. Як правило розвиток координації рухів з метою досягнення високої якості виконання професійних операцій відбувається на заняттях із виробничого навчання. З цією метою на заняттях використовують навчальні тренажери, учням пропонуються завдання для розвитку швидкості і точності рухових дій.

Спілкування обумовлює збагачення соціального досвіду особистості, розвиває пізнавальні здібності,

виховує вміння спілкуватись. Учні починають активно використовувати спілкування як засіб практичної ділової взаємодії.

На третьому етапі реалізується творчий потенціал учнів в ході професійної діяльності. На цьому етапі переважає самостійна діяльність учнів, а саме рольові та імітаційні ігри. Вони забезпечують активізацію пізнавальних процесів, динамічність та продуктивність мислення, розвиток пам'яті, стають засобом інтелектуального розвитку особистості.

**Здійснений аналіз дозволив зробити такі висновки:**

-проведене дослідження показало, що підготовці кваліфікованих робітників сфери побуту приділяється недостатня увага;

-структура професійних здібностей складається з пізнавальних (атенційні, мнемічні, мислительні, комунікативні, перцептивні) та психомоторних здібностей, розвиток однієї здібності передбачає одночасний розвиток й інших;

- процес формування професійних здібностей складається з трьох етапів, кожен з яких має свою мету.

З огляду на це проблема розвитку професійних здібностей у майбутніх кваліфікованих робітників потребує подальших досліджень, пов'язаних з обґрунтуванням етапів входження в професію та методів, що можуть бути використані з метою підвищення ефективності даного процесу.

**Список використаних джерел:**

1. Гудиева Л.Х.-У. Формирование готовности учащихся швейных ПТУ к профессиональной самореализации. - Дисс. канд. пед. наук. - С., 2002. - 182 с.
2. Давыдов В.П., Рахимов О.Х.-А. Теоретические и методические основы моделирования процесса профессиональной подготовки специалиста // Инновации в образовании. - 2002. - № 2. - С. 62-83.
3. Карельская А. Формирование профессионально значимых качеств личности будущего педагога // Профессиональное образование. - 2003. - № 3. - С. 22.
4. Крутецкий В.А. Проблемы психологии. – М.: Просвещение, 1974. – 120 с.
5. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий: Учебное пособие для учених заведений профтеобразования. – 2-е изд., и доп. – М.: Высшая школа, 1984. – 174 с.
6. Прядехо А. Алгоритм развития познавательных способностей учащихся // Педагогика. 200. - №3. – С. 8 – 15.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – М.: Гос. уч.-пед. Наромпроса РСФСР, 1940 – 546 с.
8. Шадриков В.Д. Введение в психологическую теорию профессионального обучения: Учебное пособие. – Ярославль: Ярославский государственный университет, 1981. – 71 с.

UDC 377.3

DOI: 10.31652/2412-1142-2019-54-45-49

**В. М. Покалюк, Д. С. Федоренко, Черкаси, Україна / V. M. Pokaliuk, D. S. Fedorenko, Cherkasy, Ukraine**  
**vpokaluk@ukr.net**

**CHARACTERISTICS OF PROFESSIONAL AND TECHNICAL EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF CIVIL PROTECTION OF UKRAINE**

**Abstract.** *The article describes the contents of the concepts of professional training of the personnel of the units of Civil Protection Emergency Rescue Service, primary professional training, professional (vocational) training. The structure of vocational education of the civil protection sphere is considered.*

*The description of the training centers of the emergency rescue units of the special purpose (specialized educational institutions of the first attestation level), the list of working professions by which vocational training, retraining, advanced training are carried out is presented. The training centers of the Civil Rescue Service (training center of the Main Department of the State Emergency Service in Kyiv, the training center of the Civil Rescue Service, the Interregional Emergency Response Center of the operational and rescue service) the list of professions for which preparation, retraining, advanced training, vocational training are carried out, their main purpose is given. The activity of the Higher Vocational School of Lviv State University of Life Safety and the State Paramilitary Mining and Rescue Squad is described, the working professions under which vocational training, initial vocational training, retraining and advanced training are carried out.*